

Rijk verleden, kansrijke toekomst

religieus erfgoed in Asten

Initiatiefvoorstel

Inleiding

Erfgoed in Asten. Het is en blijft een thema waar menig een zijn gedachten bij heeft. Van de sloop van het Bartholomeus tot het voormalige pand van Anneke de Bruijn. Het houdt de gemoederen al jaren bezig. Bovendien hebben we het dan vaak niet eens over een specifieke vorm van erfgoed: religieus. Deze vorm van erfgoed is echter een thema dat steeds actueler begint te worden. Al sinds de jaren zeventig daalt het aantal kerkbezoekers in Nederland en veel kerken sloten sindsdien hun deuren. Zo is er sinds 1975 een einde gekomen aan het bestaan van ruim 1300 kerken. Hiervan kregen 1000 gebouwen een nieuwe bestemming, 300 gingen tegen de vlakte. Hiertussen zaten ook waardevolle gebouwen, en wat eenmaal weg is, komt nooit meer terug.

Het kabinet is daarom recent gekomen met geld en plannen om bestaande kerkgebouwen te beschermen. Minister van Engelshoven (Cultuur) kondigde eind 2017 aan dat zij komende jaren fors zal investeren om verval en leegstand van kerken tegen te gaan. Religieus erfgoed verdient kort gezegd onze aandacht. Ook in onze gemeente. De toekomst lijkt in eerste instantie somber te noemen, maar waarschijnlijk is het tegendeel waar. De toekomst kan kansrijk zijn op het gebied van religieus erfgoed. Er zijn om ons heen ook tal van initiatieven en ontwikkelingen te zien die de hoop bieden dat religieus erfgoed een blijvende plek kan hebben in onze gemeenschap en samenleving. Het is alleen zaak dat de discussie over religieus erfgoed op lokaal niveau op gang dient te worden gebracht. Hier ligt ook een kans voor participatie. Mensen denken en praten graag mee over zaken die hen aan het hart liggen en die hen raken. Iedereen heeft wel een bepaald beeld van religieus erfgoed, alleen is dat vaak in minder abstracte termen. Het gaat dan om gebouwen waar men voorbij fietst of loopt. Of het gaat juist om gebouwen waar men warme herinneringen aan koestert, zoals die van een bruiloft of een ander plechtig moment.

De minister roept gemeenten op met een zogeheten 'kerkenvisie' te komen. Daarin komt dan te staan hoeveel kerken er zijn, in welke staat deze verkeren en of er sprake is van leegstand, maar vooral ook over hoe het toekomstig gebruik er uit kan komen te zien. Van Engelshoven heeft meer dan 13,5 miljoen euro beschikbaar gesteld om gemeenten op weg te helpen met deze kerkenvisies. In een aantal gemeenten worden deze visies momenteel opgesteld, ook in Noord-Brabant. Meerdere partijen, zoals ook Monumentenhuis Brabant en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), roepen gemeenten op om massaal gebruik te maken van deze subsidiemogelijkheid.

Met dit initiatiefvoorstel willen we gehoor geven aan die oproep en stellen we voor om voor de gemeente Asten, bij voorkeur in samenwerking met de gemeente Someren, een decentralisatie-uitkering aan te vragen om ook in onze gemeente(n) een dergelijke Kerkenvisie te kunnen gaan opstellen.

Dit voorstel is tot stand gekomen na overleg met het bestuur van de R.K. Franciscusparochie Asten-Someren, gesprekken met de verantwoordelijke beleidsambtenaar en de Heemkundekring De Vonder Asten-Someren. De subsidie van het Rijk waar het in dit voorstel over gaat en die het mogelijk maakt een kerkenvisie op te stellen kan niet door individuen of door parochiën worden aangevraagd, enkel door gemeentelijke overheden. Vandaar dat tevens is gekozen om deze weg te bewandelen en er een initiatiefvoorstel is opgesteld.

1. Waarom een kerkenvisie?

1.1 Aanleiding

In 2016 riepen D66 en ChristenUnie in de Tweede Kamer de provincies en het rijk op om monumentale kerkgebouwen te behouden. De gebouwen hebben niet alleen cultuurhistorische waarde, maar zijn ook beeldbepalend in veel dorpen en steden. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) schat dat de komende tien jaar c.a. duizend kerken moeten sluiten.

Er wordt verwacht dat de komende tien jaar van zo'n 1.200 kerkgebouwen de deuren dicht gaan: 700 protestantse en 500 katholieke kerken. Vier jaar geleden waren in ons land nog ruim 8.000 kerken in gebruik. Sinds 1975 zijn in Nederland 1.340 kerkgebouwen buiten gebruik geraakt. Daarvan hebben ruim duizend gebouwen een nieuwe functie gekregen. De leeggekomen protestantse kerken is veel vaker een tweede leven gegund: slechts één op de tien kerken viel ten prooi aan de sloopkogel. Beide kerkgenootschappen staan terughoudend tegenover de zogeheten profanisering van sacrale plekken en streven voor hun vrijkomende kerken bij voorkeur naar nieuwe religieuze functies, maar ook naar functies met een maatschappelijk karakter (zorginstellingen, welzijnsorganisaties bijvoorbeeld).

De RCE beveelt gemeenten aan die mogelijk te maken krijgen met vrijkomende kerkgebouwen, aan om tijdig een kerkenvisie op te stellen. Die aanbeveling doet de rijksdienst in de *'Handreiking voor het herbestemmen van vrijkomende kerkgebouwen'*. De dienst, onderdeel van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, ziet voor gemeenten een richtinggevende, actieve rol weggelegd. De RCE adviseert gemeentebesturen om samen met de parochiebesturen en andere betrokken partijen een kerkenvisie te ontwikkelen om 'weloverwogen strategische keuzes te maken.'

1.2 Situatie in Asten

Langzaam is de ontkerkelijking van de gemeenschap voelbaar. De gevolgen daarvan zijn ook te zien voor kerkelijke gebouwen in Asten en Someren. In het recente verleden is de herbestemming van de protestantse kerk in Asten daar een bijzonder voorbeeld van. Concrete cijfers zijn niet beschikbaar, maar de Parochie erkent dat het moeilijker wordt om kerkgebouwen in stand te blijven houden, mede vanwege dalende inkomsten. In de gemeente Someren zijn in het recente verleden ook al kerkgebouwen herbestemd, en een tweetal gesloopt (Someren-Eind, Pauluskerk in plan noord).

1.3 Wat is een kerkenvisie?

Een kerkenvisie is een procesdocument met als doel een duurzaam toekomstperspectief voor het religieus erfgoed in een plaats of gemeente. Het beoogd resultaat van dat perspectief: de gelegenheid creëren om eigenaren, overheden en betrokkenen in staat te stellen te anticiperen op veranderend gebruik.

In de praktijk: voorbeelden van gemeenten die al een Kerkenvisie hebben opgesteld

In 2019 konden gemeenten voor het eerst financiële steun aanvragen voor het opstellen van een kerkenvisie. Inmiddels hebben al bijna 140 gemeenten dit gedaan. Voorbeelden: Geldrop-Mierlo, Mill en Sint Hubert, Son en Breugel, Weert, Tiel, Amstelveen, Berkelland, Boekel, Dinkelland, Hengelo, Huizen, Utrecht, Leiden, Maasdriel, Noordoostpolder, Oosterhout, Stede Broec, Steenwijkerland, Tubbergen, Veere, Westerveld, Zaanstad.

1.4 Doel kerkenvisie nader toegeelicht

Een kerkenvisie geeft antwoord op vragen als:

- welke kerken kunnen hun religieuze functie behouden;
- welke kerk-gemeentes of parochies worden samengevoegd in één kerkgebouw;
- welke kerken krijgen een nieuwe bestemming en welke kerken moeten eventueel worden gesloopt?

‘Met een kerkenvisie in de hand komt een gemeente bij het sluiten van een kerk niet steeds voor een voldongen feit te staan, en weet het kerkbestuur welke ontwikkelingsmogelijkheden er voor de betreffende kerk zijn’, zo stelt de Rijksdienst. ‘Die duidelijkheid is een belangrijke voorwaarde voor succesvolle herbestemming.’

1.5 Wat is de reikwijdte van de kerkenvisie?

Het is aan een gemeente zelf om te bepalen of ander religieus erfgoed in een kerkenvisie wordt meegenomen. Denk aan kloosters, kapellen, begraafplaatsen, enzovoorts. Wel is het goed te weten dat de ondersteuning vanuit het ministerie van OCW expliciet is opgezet vanuit de opgave van de kerkgebouwen waarvan de toekomst onzeker is. De toe te kennen financiële bijdrage voor het opstellen van een kerkenvisie wordt uitsluitend bepaald op basis van het aantal kerkgebouwen in een gemeente; ander religieus erfgoed wordt hierin niet meegeteld. De reikwijdte mag de gemeente verder zelf invulling aan geven.

1.6 Wat is de inhoud van een kerkenvisie?

Een integrale kerkenvisie houdt in dat alle lokaal betrokken partijen aan tafel zitten tijdens het proces van totstandkoming van de visie, en dat alle kerkgebouwen worden betrokken in de visie, zowel de monumentale als de niet-monumentale kerkgebouwen. De ervaring leert dat er verschillende soorten kerkenvisies zijn, waarbij de ene visie meer principiële richtinggevende uitspraken tussen partijen vastlegt dan de andere. Het gaat dan over afspraken zoals toekomstige functies/het (her)gebruik, over de te behouden waarden of juist het proces.

Idealiter wordt voor een kerkenvisie het totale bestand van religieus erfgoed in een gemeente in kaart gebracht, brengt men met alle betrokken partijen de verschillende belangen in beeld, verkent men de toekomstplannen en mogelijkheden van de gebouwen en maakt men principeafspraken en/of keuzes over de toekomst. Als men staat voor het maken

van keuzes over de (nieuwe) bestemming van de (kerk)gebouwen in een gemeente, dan is het palet ongeveer het volgende:

- Welke (kerk)gebouwen blijven in religieus gebruik;
- Welke (kerk)gebouwen staan open voor ander gebruik naast het religieuze gebruik;
- Welke (kerk)gebouwen zullen hun religieuze gebruik verliezen en in principe herbestemd kunnen worden;
- Welke (kerk)gebouwen worden (gedeeltelijk) gesloopt of fysiek aangepast;
- Voor welke kerken wordt een time-out afgesproken omdat nog niet duidelijk is wat het toekomstperspectief van die gebouwen zal zijn.

Mengvormen zijn uiteraard ook denkbaar. Uiteindelijk bepalen de (markt)ontwikkelingen of de gemaakte keuzes ook daadwerkelijk definitief worden. Vooraf is immers moeilijk te voorspellen waar initiatiefnemers en marktpartijen voor open staan. Juist om die marktpartijen, initiatiefnemers en ontwikkelaars, zekerheid te kunnen bieden is het wel van belang om duidelijkheid te verschaffen over (on)mogelijkheden. Afhankelijk van de uitkomst van de visie en de lokale situatie kan het daarom zinvol zijn om na te denken over het juridisch bindend vastleggen van afspraken, zodat na implementatie bij concrete ontwikkelingen ook initiatiefnemers /ontwikkelaars een helder kader geboden kan worden.

1.7 Hoe moet een kerkenvisie eruit zien?

Een kerkenvisie is vormvrij, er zijn geen richtlijnen vanuit het Ministerie van OCW. Ook hoeft een kerkenvisie geen tot in detail uitgewerkte herbestemmingsprofielen of uitvoeringsplannen te bevatten. Van belang is niet zozeer het uiteindelijke document waarin de afspraken worden vastgelegd, dan wel het feit dat partijen met elkaar de dialoog aangaan over een duurzaam toekomstperspectief voor de kerkgebouwen.

Voorbeelden van vorm en/of resultaat van een kerkenvisie:

- het gezamenlijk opstellen van een limitatieve lijst van toekomstperspectieven voor de kerkgebouwen;
- het gezamenlijk opstellen van een limitatieve lijst van toekomstperspectieven voor de kerkgebouwen, inclusief onderlinge procesafspraken;
- het maken van gezamenlijk overeengekomen werkafspraken;
- het formuleren van gezamenlijk overeengekomen handelingsperspectieven;
- het inrichten van een regulier kerkenoverleg tussen partijen na gezamenlijke bepaling opgave/rol/verantwoordelijkheid.

1.8 Wat is de winst van een kerkenvisie?

De grote maatschappelijke opgave van de kerkgebouwen maakt het opstellen van een kerkenvisie meer dan ooit noodzakelijk. Een kerkenvisie stelt eigenaren, overheden en betrokkenen in staat te anticiperen op de komende veranderingen ten aanzien van functie, gebruik en eigendom van de kerkgebouwen. Als dit in gezamenlijkheid in kaart is gebracht en hierover een keuze en/of afspraken zijn gemaakt dan levert dat een aantal voordelen op, zoals:

- Er is een strategische visie geformuleerd waardoor ad-hoc improvisaties tot het minimum beperkt worden;
- Er kan begrip en respect ontstaan voor elkaars invalshoeken en standpunten; bovendien blijkt soms dat alleen al het samenbrengen van alle informatie en belangen tot verrassende oplossingen kan leiden;
- Partijen kennen elkaar en kunnen elkaar vinden bij tussentijdse ontwikkelingen; dit scheelt veel voorwerk en tijd wanneer er een initiatief komt voor een individueel kerkgebouw;
- Er vindt afweging plaats op basis van een breed palet aan belangen en waarden: fysiek (gebouw met interieur en omgeving), economisch (eigenaar, functie, financieel) en sociaal-maatschappelijk (buurt, burgers, functie);
- Er is de mogelijkheid gecreëerd om verwachte 'beladen' ontwikkelingen/besluiten vooraf met elkaar te bespreken en communicatie en proces af te stemmen;
- Initiatiefnemers en ontwikkelende partijen krijgen vooraf duidelijkheid zodat ze weten waar ze aan toe zijn als ze zich willen inzetten voor de herontwikkeling van een kerkgebouw;
- Er is aandacht en tijd voor ideeën, emoties en initiatieven uit de gemeenschap van het kerkgebouw en betrokken lokale partijen; hiermee wordt in een vroeg stadium draagvlak gecreëerd;
- Door het gesprek met elkaar aan te gaan bouwen we aan onze gemeenschap en wordt ook duidelijker wat voor functie het kerkgebouw in de gemeenschap in de toekomst kan krijgen.

Toekomstvisie en omgevingsvisie

Veel vergelijkbare gemeenten als Asten stellen een kerkenvisie op met de achterliggende gedachte al een visie op de kerkgebouwen te hebben en daarna te verwerken bij de totstandkoming van een nieuwe omgevingsvisie. De gedachte achter de kerkenvisie om het document op te stellen samen met de gemeenschap, past uitstekend bij de nieuwe manier van werken onder de Omgevingswet.

2. Financieel

2.1 Subsidie

Tot en met 2021 heeft het Rijk 9 miljoen euro beschikbaar gesteld voor het opstellen van een kerkenvisie. De middelen worden verdeeld door middel van een decentralisatie-uitkering via het Gemeentefonds. Gemeenten kunnen het hele jaar door deze decentralisatie-uitkering aanvragen. De aanvragen verlopen via de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Elke Nederlandse gemeente kan eenmalig, in de periode tot en met 2021, een aanvraag indienen. Na beoordeling vindt uitkering twee keer per jaar plaats via het Gemeentefonds, in mei en september. De hoogte van de uitkering is afhankelijk van het aantal kerkgebouwen binnen de gemeentegrenzen. Daarbij geldt de volgende verdeling: € 25.000,- voor 1 t/m 19 kerkgebouwen € 50.000,- voor 20 t/m 39 kerkgebouwen € 75.000,- voor 40 of meer kerkgebouwen. Het maximum bedrag dat voor de gemeente Asten kan worden aangevraagd bedraagt dus €25.000. Voor het aanvragen bestaat een aanvraagformulier. Dit formulier moet worden ingevuld, ondertekend door de gemandateerde bestuurder (veelal wethouder die 'erfgoed/monumentenzorg' in zijn/haar portefeuille heeft) en gescand opgestuurd worden naar de RCE.

2.2 wat zit er bij de subsidie inbegrepen?

Naast financiële steun, worden gemeenten ook op andere manieren toegerust in het proces van de ontwikkeling van een kerkenvisie. Vanuit het programma Toekomst Religieus Erfgoed worden door de samenwerkende partners bijeenkomsten georganiseerd rondom thema's die gemeenten kunnen tegenkomen bij het opstellen van een kerkenvisie. Daarnaast zijn op platform Toekomst Religieus Erfgoed tal van praktische voorbeelden en tools te vinden.

Rondom (monumentale) kerkgebouwen is in Nederland een samenhangend pakket aan financieringsmogelijkheden ontwikkeld. Zo zijn alle rijksmonumentale kerken voor hun reguliere onderhoud opgenomen in een cyclus waarin door het Ministerie van OCW onderhoudssubsidie wordt verstrekt. Om monumentale kerkgebouwen te restaureren kunnen bij de provincies, co-gefinancierd door het Ministerie van OCW, restauratiesubsidies worden aangevraagd. Meervoudig gebruik van rijksmonumentale kerkgebouwen wordt door het Ministerie van OCW bevorderd via middelen die beschikbaar worden gesteld via het Nationaal Restauratiefonds. Voor het laten verrichten van haalbaarheidsstudies naar nieuwe functies voor kerken zijn subsidiemogelijkheden beschikbaar bij zowel verschillende provincies, als bij de RCE. Tenslotte biedt het Nationaal Restauratiefonds ook de mogelijkheid tot het sluiten van leningen voor de realisatie van nieuw gebruik van een kerk. Ook zijn er bij verschillende provincies eigen subsidieregelingen ten behoeve van (herbestemming van) religieus erfgoed. De decentralisatie-uitkering (2019-2021) voor het opstellen van kerkenvisies, is uitdrukkelijk bedoeld om de kerken in een samenhangend perspectief te plaatsen.

3. Aanvullende kanttekeningen

Erfgoed, en dan specifiek religieus erfgoed, is een thema dat niet dagelijks op de agenda staat van de gemeente Asten. De ambtelijke organisatie is daarom ook aan de voorkant betrokken bij de totstandkoming van dit voorstel.

3.1 Algemeen

Uit gesprekken met de beleidsambtenaar is gebleken dat de ambtelijke organisatie in beginsel positief staat tegenover over dit voorstel, en het idee om een kerkenvisie op te stellen en daarvoor een decentralisatie-uitkering aan te vragen. Zij zien ook de noodzaak om dit onderwerp tijdig op de agenda te zetten, en om hier het gesprek over te gaan. In onze gemeente beschikken we over veel erfgoed wat als religieus betiteld zou kunnen worden. Daar in gezamenlijkheid met andere maatschappelijke partijen over van gedachten van wisselen kan veel zorgen in de toekomst voorkomen. Bovendien, zo geven ambtenaren aan, geeft een kerkenvisie de gelegenheid om in de toekomst ook potentiële ontwikkelaars of andere marktpartijen meer handvaten aan te reiken om aan de slag te gaan met herbestemming. De ambtelijke organisatie onderstreept dus de noodzaak, en geven aan dat met deze concrete subsidiemogelijkheid het zonde zou zijn als we deze kans als gemeente aan ons voorbij laten gaan. Wel wordt nadrukkelijk verzocht om samen met de gemeente Someren te verkennen of samenwerking op dit onderwerp gezocht kan worden.

3.2 Financieel

Momenteel werkt er bij de gemeente Asten één beleidsfunctionaris op het gebied van erfgoed. Uit gesprekken en mailwisseling bleek dat de zorgpunten vanuit de ambtelijke organisatie met name rondom capaciteit en tijdsbesteding zitten. De subsidieregeling vanuit het Rijk maakt het mogelijk dat een externe partij (deskundige, adviseur, bureau o.i.d.) kan worden ingeschakeld om de ambtelijke organisatie te ontlasten. Het kan dus een optie zijn van de gemeentelijke organisatie om het uit te besteden. Echter moet in elk geval één iemand namens de ambtelijke organisatie wel betrokken zijn. De gemeente is tenslotte ook de enige partij die de uitkering kan aanvragen. Dat betekent dat er (slechts beperkt) een aantal uren moeten worden vrijgemaakt voor het aanvraagproces, en voor de begeleiding en uitvoering van het project.

3.3 Samenwerking met Someren

Het indienen van een aanvraag dient te gebeuren door iedere gemeente afzonderlijk. Desalniettemin is het uiteraard mogelijk om met de gemeente Someren samen te werken op dit thema. Dit is ook een wens vanuit de Parochie, daar de gemeenten Someren en Asten te maken hebben met dezelfde parochie. Het maximale bedrag dat door de decentralisatie-uitkering toegekend kan worden aan een gemeente (van onze omvang) bedraagt €25.000. Mocht Someren tevens een aanvraag indienen kan dus eventueel gezamenlijk dit bedrag bij elkaar worden gelegd, en dan is het totaalbedrag dat beschikbaar is voor het opstellen van een kerkenvisie (proces en trajectbegeleiding) €50.000. De voorwaarden voor het indienen van een aanvraag staan samenwerking tussen gemeenten toe.

4. Besluit

Voorgesteld besluit

De raad van de gemeente Asten;

Gelet op het initiatiefvoorstel van de fractie CDA inzake het schrijven van een kerkenvisie (visie op religieus erfgoed);

BESLUIT:

- Op zo spoedig mogelijke termijn een aanvraag in te dienen bij het ministerie van OC&W voor een subsidie voor het opstellen van een kerkenvisie;
- Voor het aanvraagproces de benodigde ambtelijke uren vrij te maken;
- Het proces op te starten om te komen tot een breed gedragen kerkenvisie of visie op religieus erfgoed in onze gemeente;

Aldus vastgesteld in de openbare vergadering van de gemeenteraad,

de griffier,

de voorzitter,